

Marcin Białecki*

**POSTĘPOWANIE MEDIACYJNE
NA GRUNCIE USTAWY Z 30.8.2002 R.
PRAWO O POSTĘPOWANIU PRZED SĄDAMI ADMINISTRACYJNYMI****

1. Cel mediacji

Instytucja mediacji została uregulowana w przepisach art. 115–118 p.p.s.a., a jej wprowadzenie do postępowania sądownoadministracyjnego było następstwem poszukiwania tzw. alternatywnych metod rozstrzygnięcia sporów (ADR¹). Przyczynienie się do przyspieszenia postępowania sądownoadministracyjnego (poprzez zmniejszenie ogólnej liczby skarg, które sąd administracyjny będzie musiał merytorycznie rozpatrzyć) – z jednej strony oraz przyczynienie się do realizacji prawa do sądu (normy konstytucyjnej i normy prawa międzynarodowego) – z drugiej strony, to zasadnicze cele mediacji. Wprowadzenie mediacji do polskiego sądownictwa administracyjnego podyktowane było m.in. potrzebą rozwijania ADR i zaoferowania stronom mniej kosztownych i mniej konfliktowych procedur kończących postępowanie administracyjne². Najważniejsze znaczenie dla zagwarantowania prawa do sądu ma

* Mgr Marcin Białecki – Asystent w Katedrze Postępowania Cywilnego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

** Ustawa z 30.8.2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, Dz.U. Nr 153, poz. 1270; w skrócie – p.p.s.a.

¹ ADR – (ang.) Alternative Dispute Resolution.

² B. Dauter, B. Gruszczyński, A. Kabat, M. Niezgódka-Medek, *Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2006, s. 259.

wyrażony w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP³ nakaz rozpatrzenia sprawy „bez nieuzasadnionej zwłoki”⁴. Wprowadzenie instytucji mediacji stanowi również przejaw realizacji zaleceń zawartych w kolejnych rekomendacjach Komitetu Ministrów Rady Europy, zwracających uwagę na fakt, że postępowania sądowe są często zbyt złożone, czasochłonne i kosztowne dla jednostki, co stwarza poważne trudności w realizacji służących jej praw; rekomendacje te zwracają uwagę na konieczność eliminowania archaicznych procedur sądowych i wprowadzenia w ich miejsce środków zapobiegających nadmiernemu obciążeniu sądów i zmniejszających to obciążenie. Rekomendacja Komitetu z 5.9.2001 r., nr R/2001/9 o alternatywnych środkach rozstrzygania sporów sądowych między władzami administracyjnymi a osobami prywatnymi stanowi, że procedury sądowe nie zawsze są najwłaściwszym środkiem rozstrzygania sporów administracyjnych i jako takie środki proponuje m.in. koncyliację, mediację i ugodę⁵. W załączniku do powyższej rekomendacji wskazano, że przepisy regulujące ADR powinny zapewnić stronom uzyskanie odpowiedniej informacji o możliwości stosowania środków alternatywnych, zapewnić niezależność i bezstronność mediatorów, gwarantować sprawiedliwe postępowanie (respektując prawa stron i przestrzegając zasady równości)⁶.

Istota postępowania mediacyjnego, które stanowi szczególnie tryb postępowania sądownoadministracyjnego o charakterze fakultatywnym⁷, polega „na poszukiwaniu przez strony przy udziale sądu takiego sposobu załatwienia sprawy w granicach obowiązującego prawa, który będzie satysfakcjonujący dla stron⁸. Zdaniem Z. Kmieciaka mediacja ma przede wszystkim umożliwić weryfikację własnej wiedzy o sprawie, w tym prawidłowości rozstrzygnięcia (czynności) organu administracji”⁹.

³ Ustawa z 2.4.1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. Nr 78, poz. 483.

⁴ W art. 6 ust. 1 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4.11.1950 r. został sformułowany jako wymóg przeprowadzenia postępowania sądowego „w rozsądnym terminie”; szerzej o prawie do sądu i jego istocie w płaszczyźnie proceduralnej: T. Woś, *Dwuinstancyjne sądownictwo administracyjne a konstytucyjne prawo do rozpoznania sprawy „bez nieuzasadnionej zwłoki”*, PiP 2003, Nr 8, s. 20–23.

⁵ Szerzej: Z. Kmieciak, *Postępowanie mediacyjne i uproszczone przed sądem administracyjnym*, PiP 2003, nr 10, s. 18–24.

⁶ B. Dauter, B. Gruszczyński, A. Kabat, M. Niezgódka-Medek, op.cit., s. 259.

⁷ J. P. Tarno, *Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 172.

⁸ W. Ryms, *Postępowanie mediacyjne*, [w:] *Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (zagadnienia wybrane)*, materiał na Konferencję Sędziów NSA, Popowo 20–22.10.2003 r., Warszawa 2003, s. 44.

⁹ Z. Kmieciak, *Postępowanie mediacyjne...*, s. 25; szerzej: Z. Kmieciak, *Mediacja i koncyliacja w prawie administracyjnym*, Kraków 2004.

W uzasadnieniu projektu powoływanej ustawy przedstawionym przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej podkreślono, że istota postępowania mediacyjnego, które prowadziłby sędzia lub referendarz sądowy, polegałaby na możliwości dodatkowego wyjaśnienia i rozważenia okoliczności sprawy wiążących się z zarzutami skargi, co z kolei stanowiłoby podstawę autokontroli dokonywanej przez organ¹⁰.

Zgodnie z przepisem art. 115 § 1 p.p.s.a. na wniosek skarżącego lub organu, złożony przed wyznaczeniem rozprawy, może być przeprowadzone postępowanie mediacyjne, którego celem jest wyjaśnienie i rozważenie okoliczności faktycznych i prawnych sprawy oraz przyjęcie przez strony ustaleń co do sposobu jej załatwienia w granicach obowiązującego prawa. Jak słusznie stwierdza J.P. Tarno „postępowanie to jest instytucją zbliżoną do autokontroli”, z tym że organ administracyjny ma szersze możliwości uwzględnienia skargi, gdyż może ją również uwzględnić częściowo, a co najistotniejsze, że czyni to w porozumieniu ze skarżącym¹¹.

Rolą prowadzącego postępowanie mediacyjne na gruncie ustawy p.p.s.a. jest wyjaśnienie stronom, czy w toku postępowania przed organem administracji publicznej doszło do naruszenia prawa, jeżeli tak, to na czym ono polegało i jakie mogą być następstwa konkretnego uchybienia obowiązującym

¹⁰ Uzasadnienie przedstawionego przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej projektu ustawy o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (druk sejmowy nr 19); <http://ks.sejm.gov.pl/proc4/opisy/19.htm>; „...Powszechna dostępność do sądu jaką gwarantuje Konstytucja nie powinna jednakże powodować – ze względu na znaczną ilość spraw – przewlekłości postępowania sądowego. Dlatego w postępowaniu przed sądami administracyjnymi (w rozdz. 8 działu III) proponuje się wprowadzenie postępowania mediacyjnego i uproszczonego, zalecane również przez dyrektywę Komitetu Ministrów Rady Europy. Istota postępowania mediacyjnego, które prowadziłby sędzia lub referendarz sądowy, polegałaby na możliwości dodatkowego wyjaśnienia i rozważenia okoliczności sprawy wiążących się z zarzutami skargi, co z kolei stanowiłoby podstawę autokontroli dokonywanej przez organ. Organ więc, w granicach obowiązującego prawa mógłby, na podstawie dokonanych ustaleń z udziałem pozostałych stron, uchylić lub zmienić zaskarżony akt względnie wykonać albo podjąć inną czynność w zakresie swej właściwości i kompetencji (art. 117). Na akt, wydany w tym trybie, można byłoby wnieść skargę do sądu (art. 118). Należy zakładać, że postępowanie mediacyjne w znacznej liczbie spraw, doprowadzi w istocie do wyeliminowania z obrotu prawnego zaskarżonych decyzji, szczególnie tych dotkniętych mniej istotnymi wadami, a także usunięcia uchybień, podniesionych w skardze, co w konsekwencji doprowadzić powinno do umorzenia postępowania w sprawie (art. 118 ust. 2). Inaczej rzecz ujmując organ po wniesieniu skargi, w wyniku postępowania mediacyjnego, będzie mógł skorygować własne uchybienia, uwzględnić zarzuty w oparciu o poczynione ustalenia i poprzez uchylenie lub zmianę zaskarżonego aktu orzec w sprawie na nowo. Leży to zatem zarówno w interesie skarżącego jak i organu, w sposób niewątpliwie przyspieszy załatwienie sprawy, zaś ingerencja sądu administracyjnego w tej sytuacji stanie się bezprzedmiotowa...”

¹¹ J.P. Tarno, *Komentarz...*, (2004), s. 172.

przepisom i ostatecznie, jakie działania powinny być podjęte przez organ administracji w celu usunięcia stwierdzonych naruszeń. Rolą mediatora nie będzie zatem uzgadnianie rozbieżnych czy wręcz sprzecznych interesów stron i uczestników postępowania. Działania podjęte przez prowadzącego postępowanie mediacyjne powinny umożliwić stronom zdobycie niezbędnej wiedzy celem poczynienia ustaleń prowadzących bezpośrednio do szybkiego zakończenia postępowania sądowoadministracyjnego.

Z jednej strony w wielu przypadkach wyjaśnienie skarżącemu, że bezpodstawnie dopatrywał się naruszenia prawa w działaniu organu administracyjnego, może doprowadzić do cofnięcia skargi i w konsekwencji umorzenia postępowania sądowoadministracyjnego; z drugiej zaś strony, wykazanie organowi administracyjnemu, że dopuścił się naruszenia prawa, może doprowadzić do wyeliminowania z obrotu prawnego wadliwego aktu lub czynności i merytorycznego załatwienia sprawy administracyjnej¹².

W literaturze przedmiotu prezentowane są dwa przeciwstawne stanowiska dotyczące mediacji. J.P. Tarno twierdzi, że ta „instytucja procesowa ma kapitalne znaczenie, jeżeli wziąć pod uwagę, że uprawnienia orzecznicze sądu administracyjnego mają charakter kasacyjny, a co za tym idzie, że sąd nie może merytorycznie załatwić sprawy zamiast organu administracji. Jego orzeczenie uwzględniające skargę rodzi jedynie po stronie organu administracji publicznej obowiązek ponownego rozpoznania sprawy”¹³. T. Woś natomiast prezentuje stanowisko odmienne, stwierdzając, że „mediacja w kształcie nadanym jej przepisami prawa o postępowaniu przed sądami administracyjnymi pozostaje w sprzeczności z istotą sądownictwa administracyjnego”¹⁴. Zdaniem krytyków instytucji mediacji, tak rozumiana istota i funkcja postępowania mediacyjnego w postępowaniu sądowoadministracyjnym uzasadnia w pełni negatywną ocenę instytucji mediacji w takiej formie, jaka została jej nadana przepisami ustawy p.p.s.a. W obecnym kształcie instytucja postępowania mediacyjnego prowadzonego w toku postępowania sądowoadministracyjnego przez sędziego lub referendarza, a więc przez sąd administracyjny w rozumieniu funkcjonalnym, mimo że na pierwszy rzut oka wydaje się odpowiadać postulatowi przyspieszenia postępowania przed sądami administracyjnymi przez wyeliminowanie części skarg, które sądy te będą musiały rozpatry-

¹² R. Hauser, *U progu reformy sądownictwa administracyjnego*, PiP 2002, nr 11, s. 35.

¹³ J. P. Tarno, *Komentarz...*, (2004), s. 173.

¹⁴ M. Romańska, H. Knysiak-Molczyk, T. Woś (red.), *Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2007, s. 365–367; podobnie ocenia znaczenie wprowadzenia postępowania mediacyjnego R. Hauser, *op.cit.*, s. 35.

wać – pozostaje w sprzeczności z istotą sądownictwa administracyjnego, która wyklucza możliwość mediacji w kwestii zgodności z prawem. Zdaniem przeciwników wprowadzenia instytucji mediacji do procedury sądowniczoadministracyjnej, sąd administracyjny nie powinien uczestniczyć („mediować”) między skarżącym a organem administracji publicznej w sporze, którego istotą jest zarzut niezgodności z prawem aktu lub czynności tego organu, który to spór sąd ten powinien autorytatywnie rozstrzygać, a co najważniejsze – sąd administracyjny nie może w toku postępowania mediacyjnego wyjaśniać skarżącemu, że mylnie dopatrywał się naruszenia prawa w działaniu organu administracyjnego i wykazywać organowi administracyjnemu, że dopuścił się naruszenia prawa¹⁵. W innych ocenach krytykujących instytucję mediacji w kształcie nadanym przepisami ustawy p.p.s.a. podkreśla się, że w systemach prawnych, w których mediacja jest znana, jest ona na ogół składnikiem odpowiednich procedur administracyjnych albo powiązanych z nimi, tylko do pewnego stopnia sformalizowanym sposobem wypracowywania rozstrzygnięcia, ponieważ ma ona zapobiegać powstawaniu sporów sądowych. Tymczasem na etapie wniesienia skargi trudno jest poszukiwać porozumienia między stronami. W rezultacie konstrukcję postępowania mediacyjnego w polskim postępowaniu sądowniczoadministracyjnym ocenia się jako pozbawiony większego znaczenia element procedury sądowniczoadministracyjnej, który w obecnym kształcie odbiega od standardów programów alternatywnego rozwiązywania sporów prawnych realizowanych w wielu krajach, i w niewielkim stopniu może się przyczynić do usprawnienia i uczynienia bardziej efektywną kontroli sprawowanej przez sądy administracyjne¹⁶, a pokładanie w tej procedurze nadziei na znaczne przyspieszenie rozpatrywania spraw przez sądy może okazać się zawodne¹⁷.

¹⁵ T. Woś, *Postępowanie mediacyjne w ustawie – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi*, [w:] *Podmioty administracji publicznej i prawne formy ich działania*, Toruń 2005, s. 448–449, który stwierdza, że w tym kontekście warto zauważyć, że ustawodawca nie popełnił takiego błędu wprowadzając do postępowania cywilnego ustawą z 28.7.2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 172, poz. 1438) postępowanie mediacyjne. Zgodnie z art. 183¹–183¹⁵ k.p.c. postępowanie takie jest prowadzone poza postępowaniem sądowym przez mediatora, przy czym zgodnie z wyraźnymi postanowieniami art. 183² § 2 k.p.c. mediatorem nie może być sędzia; T. Woś, *Dwuinstancyjne...*, s. 27–30; J. Zimmermann, *Reforma sądownictwa administracyjnego w Polsce – zaproszenie do dyskusji nad jej kształtem*, „Casus” 2002, nr 23, s. 24; A. Niecikowska, A. Niemirowski, A. Pułjanowska, S. Szuster, *Nowy model sądownictwa administracyjnego*, „Casus” 2002, nr 23, s. 32.

¹⁶ Z. Kmiecik, *Postępowanie mediacyjne...*, s. 28.

¹⁷ R. Sawuła, *Sądy administracyjne w III Rzeczypospolitej (wybrane uwagi)*, [w:] *Polski model sądownictwa administracyjnego*, Lublin 2003, s. 285.

2. Wszczęcie postępowania mediacyjnego

Postępowanie mediacyjne ma charakter fakultatywny i jest prowadzone na wniosek którejkolwiek ze stron postępowania sądownoadministracyjnego, złożony przed wyznaczeniem rozprawy. Wniosek taki może być zawarty zarówno w skardze, w odpowiedzi na skargę, jak i w odrębnym piśmie strony, ale wniosek powinien być złożony przed datą doręczenia jej zawiadomienia o rozprawie¹⁸. Wniosek o wszczęcie postępowania mediacyjnego wniesiony po terminie jest bezskuteczny i podlega oddaleniu¹⁹. Termin do złożenia wniosku o przeprowadzenie postępowania mediacyjnego jest terminem ustawowym, zawitym i jako taki nie podlega przywróceniu na podstawie art. 85–89 p.p.s.a.

Wniosek taki podlega ocenie sądu co do celowości przeprowadzenia postępowania mediacyjnego. Sąd powinien go oddalić, jeżeli uzna, że przeprowadzenie postępowania mediacyjnego jest niecelowe, np. w sytuacji gdy skarga podlega odrzuceniu. Orzeczenie w tej kwestii zapada w drodze postanowienia, na które zażalenie nie przysługuje. Nie zgadzam się ze stanowiskiem Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Lublinie wyrażonym w wyroku z 16.6.2004 r.²⁰, zgodnie z którym w razie zaniechania przeprowadzenia mediacji, mimo zgłoszenia takiego wniosku przez stronę, nie wydaje się w tej kwestii żadnego odrębnego orzeczenia (wyroku czy postanowienia), skoro obowiązek wydania takiego rozstrzygnięcia nie wynika z przepisów prawa o postępowaniu przed sądami administracyjnymi albowiem jest ono sprzeczne z art. 160 u.p.s.a. Zgodnie z tym przepisem sąd wydaje orzeczenie w formie postanowienia, jeżeli ustawa nie przewiduje wydania wyroku. Postanowienia są więc tym rodzajem orzeczeń sądowych, którymi rozstrzyga się kwestie proceduralne oraz kwestie wypadkowe powstałe w toku postępowania sądownoadministracyjnego. Skoro zgłoszenie wniosku o przeprowadzenie mediacji jest taką kwestią wypadkową, to jej rozstrzygnięcie musi nastąpić w formie postanowienia.

Mimo braku wniosku stron postępowanie mediacyjne może być przeprowadzone także z urzędu jeżeli sąd uzna to za celowe. Podjęcie mediacji

¹⁸ Pogląd odmienny w zakresie konieczności złożenia wniosku o przeprowadzenie postępowania mediacyjnego przed datą doręczenia stronie zawiadomienia o rozprawie prezentuje T. Woś – tenże, *Postępowanie mediacyjne...*, s. 448–449.

¹⁹ W. Rymys, *op.cit.*, s. 46.

²⁰ W sprawie o sygn. akt SA/Lu 56/04, niepubl.

z urzędu wymaga jednak dokładnej analizy akt. Uzasadnieniem do wszczęcia postępowania mediacyjnego z urzędu powinna być również oczywista bezzasadność skargi²¹. Zgodnie z art. 115 § 1 p.p.s.a. postępowanie mediacyjne może być prowadzone mimo braku wniosku stron o przeprowadzenie takiego postępowania.

Wniosku o wszczęcie postępowania mediacyjnego nie może złożyć prokurator, Rzecznik Praw Obywatelskich oraz organizacja społeczna, jeśli podmioty te nie złożyły uprzednio skargi. Prawa do wniesienia wniosku o wszczęcie postępowania mediacyjnego nie przyznano także uczestnikom postępowania sądowoadministracyjnego. Ich wniosek w tej sprawie sąd powinien rozważyć ze względu na możliwości wszczęcia postępowania mediacyjnego z urzędu.

Jak zauważa B. Dauter²² przedmiotem postępowania mediacyjnego może być kilka spraw zawisłych przed sądem między tymi samymi stronami, np. dotyczących różnych podatków lub tego samego podatku, ale różnych okresów.

3. Funkcjonowanie instytucji mediacji w postępowaniu sądowoadministracyjnym w praktyce

Przyglądając się funkcjonowaniu instytucji mediacji w polskim systemie postępowania sądowoadministracyjnego można odnieść wrażenie, że instytucja ta okazała się instytucją procesową bez większego znaczenia, która nie ma żadnego wpływu na funkcjonowanie zreformowanego sądownictwa administracyjnego. Świadczą o tym statystyki²³ przeprowadzanych postępowań mediacyjnych w wojewódzkich sądach administracyjnych²⁴ w latach 2004–2007; w latach 2004–2007 ogółem wszczęto postępowanie mediacyjne w 679 sprawach, z których 170 spraw załatwiono w postępowaniu mediacyjnym²⁵.

²¹ T. Świetlikowski, *Mediacja w postępowaniu sądowoadministracyjnym (ujęcie praktyczne)*, ZNSA 2005, nr 2–3, s. 41.

²² B. Dauter, *Postępowanie mediacyjne w sprawach podatkowych*, „Przegląd Podatkowy” 2003, nr 12, s. 46.

²³ E. Kruk, H. Spasowska, *Mediacja. Wybór źródeł, wzory dokumentów i pism, statystyki, bibliografia*, Warszawa 2008, s. 512–516.

²⁴ Przy uwzględnieniu WSA: w Białymstoku, Bydgoszczy, Gdańsku, Gliwicach, Gorzowie Wielkopolskim, Kielcach, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Opolu, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie, Warszawie, Wrocławiu.

²⁵ Statystyki te zawiąza WSA w Warszawie, gdzie wszczęto postępowanie mediacyjne w 423 sprawach, z których 148 załatwiono w postępowaniu mediacyjnym.

4. Przebieg postępowania mediacyjnego

Posiedzenie mediacyjne jest jawne, odbywa się z udziałem stron i toczy się pod przewodnictwem sędziego (w tym również sędziego sprawozdawcy) lub referendarza sądowego²⁶. Zgodnie z przepisem art. 116 § 1 p.p.s.a. postępowanie mediacyjne prowadzi sędzia lub referendarz sądowy wyznaczony przez przewodniczącego wydziału. Dotychczasowa praktyka dowodzi, że postępowanie mediacyjne powinien przeprowadzać referendarz sądowy, a dopiero wówczas gdyby to nie było możliwe, sędzia wskazany przez przewodniczącego wydziału (najczęściej sędzia sprawozdawca), co nie rodziłoby obaw o uczestniczenie sędziego w sporze między skarżącym a organem administracyjnym, który w trakcie takiego postępowania musiałby przedstawić swoje poglądy na sporne kwestie w sprawie²⁷. Prowadzenie postępowania mediacyjnego wymaga określonej wiedzy i przygotowania, nie bez znaczenia pozostaje również wiedza z zakresu psychologii mediacji. Dlatego też jak podkreśla Z. Kmiecik, należy w związku z tym zadbać o wdrożenie odpowiedniego programu rozwijania i doskonalenia umiejętności osób pełniących funkcję mediatora²⁸.

W postanowieniu NSA z 19.1.2006 r. wydanym w sprawie o sygn. akt II GSK 68/2005²⁹, prezentowane jest stanowisko, że „wykonywanie z tytułu sprawowania funkcji przewodniczącego wydziału sądu administracyjnego czynności przygotowawczych do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego, o jakim mowa w art. 115–117 ustawy z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. 2002 r. Nr 153 poz. 1270 ze zm.), nie jest przesłanką jego wyłączenia jako sędziego z mocy samej ustawy, określoną w art. 18 § 1 pkt 6 tej ustawy”. W uzasadnieniu wskazanego orzeczenia czytamy, że „wykonywanie z tytułu sprawowania funkcji przewodniczącego wydziału czynności związanych z postępowaniem mediacyjnym oraz uczestnictwo w postępowaniu mediacyjnym przez sędziego sądu niższej instancji, który nie brał udziału w wydaniu orzeczenia zaskarżonego skargą kasacyjną, nie powoduje jego wyłączenia z mocy samej ustawy. [...]

²⁶ J. Harczuk, *Mediacja i mediator przed sądem administracyjnym*, „Monitor Prawniczy” 2006, nr 8, s. 422.

²⁷ B. Dauter, B. Gruszczyński, A. Kabat, M. Niezgódka-Medek, op.cit., s. 263.

²⁸ Z. Kmiecik, *Mediacja...*, s. 158.

²⁹ LexPolonica nr 414829, ONSAiWSA 2006, nr 4 poz. 99.

Przepis art. 115 § 1 p.p.s.a. stanowi, że na wniosek strony może być przeprowadzone postępowanie mediacyjne. Sposób i tryb prowadzenia postępowania mediacyjnego oraz jego skutki określają przepisy art. 116, 117 i 118 p.p.s.a., a także § 36 Regulaminu wewnętrznego urzędowania wojewódzkich sądów administracyjnych³⁰ (dalej: r.w.u.w.s.a.). Z przepisów tych wynika, że postępowanie mediacyjne prowadzi sędzia lub referendarz sądowy wyznaczony przez przewodniczącego wydziału, a postępowanie to polega na przeprowadzeniu posiedzenia mediacyjnego z udziałem stron, na które wzywa się je do osobistego stawiennictwa. Z przebiegu tego posiedzenia spisuje się protokół, w którym zamieszcza się stanowiska stron, a szczególnie dokonane przez strony ustalenia co do sposobu załatwienia sprawy. Protokół jest podpisywany przez prowadzącego posiedzenie oraz strony. Jeśli powyższe ustalenia zostały przez strony przyjęte, organ na ich podstawie uchyla lub zmienia zaskarżony akt albo wydaje lub podejmuje inną stosowną czynność. Na taki akt lub czynność można ponownie wnieść skargę do wojewódzkiego sądu administracyjnego, która podlega rozpoznaniu łącznie z poprzednio wniesioną skargą, w związku z którą przeprowadzono postępowanie mediacyjne. Jeśli ponowna skarga nie zostanie wniesiona albo skarga ta zostanie przez sąd oddalona, postępowanie przed sądem w sprawie, w której przeprowadzono postępowanie mediacyjne, podlega umorzeniu. Jeżeli natomiast w toku postępowania mediacyjnego strony nie dokonają ustaleń co do sposobu załatwienia sprawy, podlega ona rozpoznaniu przez sąd.

Z analizy powyższych unormowań zatem wynika, że:

- wniosek strony o przeprowadzenie postępowania mediacyjnego nie wszczyna wprost tego postępowania ani nie obliguje sądu do jego wszczęcia i przeprowadzenia,
- istotą postępowania mediacyjnego, jego celem jest polubowne załatwienie sprawy między stronami w granicach dopuszczonych przez prawo, bez konieczności orzeczniczej ingerencji sądu administracyjnego w zaskarżoną działalność organu administracji publicznej,
- o celowości przeprowadzenia postępowania mediacyjnego decyduje przewodniczący wydziału, jeśli wyznacza do jego przeprowadzenia referendarza sądowego, albo wyznaczony w sprawie sędzia sprawozdawca,
- o przeprowadzeniu postępowania mediacyjnego, bez względu na jego wynik, i udziale w nim sędziego można mówić wówczas, gdy prowadzi on z udziałem stron posiedzenie mediacyjne, o jakim mowa w art. 116 § 2 p.p.s.a.,

³⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 18.9.2003 r., Dz.U. Nr 169 poz. 1646.

- w postępowaniu mediacyjnym nie dochodzi do wydania przez sędziego orzeczenia co do istoty sprawy ani kończącego postępowanie w inny sposób; jego udział w posiedzeniu mediacyjnym sprowadza się do uczestnictwa w rozważaniu przez strony okoliczności faktycznych i prawnych sprawy, do wyjaśniania stronom i ich informowania o stanie prawnym mającym zastosowanie w sprawie, o orzecznictwie sądowym w zakresie związanym z jej przedmiotem oraz do udzielania wskazówek co do czynności procesowych i skutkach ich zaniedbań,
- przeprowadzenie postępowania mediacyjnego, o jakim mowa w przepisach art. 115–117 p.p.s.a., nie jest żadną z przesłanek wyłączenia sędziego z mocy samej ustawy od rozpoznawania sprawy, określonych w art. 18 § 1 p.p.s.a., w tym także przesłanką brania udziału w wydaniu zaskarżonego orzeczenia, o której mowa w pkt 6 tego paragrafu...”

Art. 36 ust. 1 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 18.9.2003 r. Regulamin wewnętrznego urzędowania wojewódzkich sądów administracyjnych³¹ stanowi, że sędzia sprawozdawca wydaje zarządzenia konieczne do sprawnego rozpoznania sprawy, zapoznaje się z wnioskami stron w toku postępowania, decyduje o przeprowadzeniu w sprawie postępowania mediacyjnego lub uproszczonego, sprawdza, czy zarządzenia są terminowo i należycie wykonane. W ust. 2 art. 36 r.w.u.w.s.a. przyjęto rozwiązanie, zgodnie z którym w sprawach, w których skarżący lub organ złożyli wniosek o przeprowadzenie postępowania mediacyjnego oraz w sprawach, w których mimo braku takiego wniosku zachodzą okoliczności wskazujące na celowość przeprowadzenia postępowania mediacyjnego, postępowanie to przeprowadza sędzia sprawozdawca lub referendarz sądowy wyznaczony przez przewodniczącego wydziału³². W sądach, w których utworzony jest odrębny wydział do załatwiania spraw w postępowaniu mediacyjnym, postępowanie to przeprowadzane jest w tym wydziale. Zgodnie z ust. 4 art. 36 r.w.u.w.s.a., na posiedzenie mediacyjne wzywa się strony do osobistego stawiennictwa. Za organ, którego działanie lub bezczynność jest przedmiotem skargi, powinna stawić się osoba umocowana do przyjęcia ustaleń co do sposobu załatwienia sprawy.

Zasadniczo, referendarze sądowi są powoływani do rozpatrywania wniosków o zwolnienie od kosztów sądowych, ustanowienia dla skarżącego zastępstwa procesowego z urzędu³³. Sędzia przewodniczący postępowaniu

³¹ Dz.U. Nr 35, poz. 228.

³² Zob. szerzej: T. Świetlikowski, op.cit., s. 43.

³³ Odpowiednie Okręgowe Rady Adwokackie i Okręgowe Izby Radców Prawnych delegują swoich przedstawicieli na pełnomocników z urzędu stron.

mediacyjnemu nie może wkraczać w kompetencje orzecznicze sądu administracyjnego. Prowadzący to postępowanie może jednak informować strony o orzeczeniach sądowych, jakie już wcześniej zapadły w tego rodzaju sprawach, ale strony powinny mieć świadomość, że jest to udzielanie im potrzebnych wskazówek co do czynności procesowych, informacji o skutkach prawnych tych czynności i skutkach ich zaniedbań w rozumieniu art. 6 p.p.s.a. Niedopuszczalne natomiast jest prowadzenie mediacji w sposób stronniczy, który wywołałby u stron przekonanie, że w jej toku doszło do rozpoznania skargi co do istoty. Wydaje się, że nie ma przeszkód, aby w toku postępowania mediacyjnego zostało przeprowadzone uzupełniające postępowanie dowodowe w zakresie określonym w art. 106 § 3 p.p.s.a., jeżeli jest to uzasadnione celem mediacji. W szczególności należy to uczynić, gdy z okoliczności sprawy wynika, że przeprowadzenie dowodu z dokumentu może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy i przyjęcia wspólnych ustaleń. Praktyka wykazała, że skutecznym instrumentem procesowym w toku postępowania mediacyjnego może się okazać odroczenie posiedzenia. Z instrumentu tego należy skorzystać w szczególności, gdy strony potrzebują więcej czasu na zapoznanie się z materiałami przedstawionymi im podczas mediacji albo gdy pełnomocnicy wskazują na konieczność poczynienia konsultacji ze swoimi mocodawcami³⁴.

Zgodnie z przepisem art. 116 § 2 p.p.s.a. posiedzenie mediacyjne odbywa się z udziałem stron³⁵, a ich obecność jest co do zasady obowiązkowa, co wynika z § 36 ust. 4 r.w.u.w.s.a., zgodnie z którym na posiedzenie mediacyjne wzywa się strony do osobistego stawienia³⁶. Za organ, którego działanie lub bezczynność jest przedmiotem skargi, powinna stawić się osoba umocowana do przyjęcia ustaleń co do sposobu załatwienia sprawy. W posiedzeniu mediacyjnym mają prawo wziąć udział ponadto wszystkie podmioty uczestniczące w tym postępowaniu na prawach strony. Wydaje się dopuszczalne, aby strona wyraziła swoje stanowisko w sprawie na piśmie wraz z wnioskiem o zamieszczenie go w załączniku do protokołu w trybie art. 104 p.p.s.a. Zgodnie z art. 34 p.p.s.a. jeżeli strona jest reprezentowana przez pełnomocnika, to należy go wezwać do stawienia się na posiedzenie mediacyjne. Organ administracyjny powinien być reprezentowany w tym postępowaniu przez

³⁴ Zob. szerzej: T. Świetlikowski, *op.cit.*, s. 44.

³⁵ Posiedzenie jest jawne, co wynika z przepisu art. 90 § 1 p.p.s.a.

³⁶ Nakładanie na strony i egzekwowanie w trybie art. 91 § 3 p.p.s.a. obowiązku stawienia na posiedzenie mediacyjne jest sprzeczne z jego istotą, gdyż jest to taka forma postępowania, w której osiągnięcie efektów zależy w dużym stopniu od woli stron; tak: M. Romańska, H. Knysiak-Molczyk, T. Woś (red.), *op.cit.*, kom. do art. 116 p.p.s.a.

umocowanego przedstawiciela. Nie ma również przeciwwskazań, aby udział w posiedzeniu mediacyjnym brała publiczność, czy przedstawiciele mediów – przepis art. 116 § 2 p.p.s.a. nie wyklucza bowiem takiej możliwości.

Postępowanie mediacyjne może zakończyć się cofnięciem skargi i wnioskiem w tym zakresie może być wniesiony w odrębnym piśmie procesowym lub zgłoszony ustnie do protokołu. W takim przypadku sędzia lub referendarz sądowy prowadzący postępowanie mediacyjne powinien wydać zarządzenie o skierowaniu sprawy na posiedzenie niejawne w celu umorzenia postępowania sądowoadministracyjnego.

Przepis art. 116 § 3 p.p.s.a. stanowi, że z przebiegu posiedzenia mediacyjnego spisuje się protokół, w którym zamieszcza się stanowiska stron, a w szczególności dokonane przez strony ustalenia co do sposobu załatwienia sprawy. Protokół podpisuje prowadzący postępowanie mediacyjne (sędzia lub referendarz sądowy wyznaczony przez przewodniczącego wydziału³⁷) oraz strony, co jest warunkiem jego ważności i zawartych w nim ustaleń co do sposobu załatwienia danej sprawy³⁸. Zdanie drugie powoływanego powyżej przepisu jest regulacją szczególną w odniesieniu do art. 101 § 2 p.p.s.a., zgodnie z którym protokół podpisują przewodniczący i protokolant. Stanowiska stron zawarte w protokole z posiedzenia mediacyjnego, w przypadku skierowania sprawy do rozpoznania w zwyczajnym trybie postępowania sądowoadministracyjnego, mogą być uwzględnione przy wyrokowaniu w sprawie³⁹.

Zdaniem J.P. Tarno, sędzia, który prowadził postępowanie mediacyjne niezakończone przyjęciem ustaleń co do sposobu załatwienia sprawy, powinien wyłączyć się od dalszego postępowania w sprawie, choć przepisy o wyłączeniu sędziego milczą w tym względzie. Jednakże wzięwszy pod uwagę cel mediacji, którym jest załatwienie sprawy w granicach obowiązującego prawa, a nie sądowa kontrola legalności zaskarżonego aktu lub czynności organu administracji publicznej, wniosek taki wydaje się zasadny⁴⁰.

Jako niedopuszczalną z punktu widzenia zgodności instytucji mediacji z konstytucyjnymi i ustawowymi funkcjami i celami postępowania sądowo-

³⁷ Szerzej na temat pozycji referendarza sądowego zob. Ł. Korozs, M. Sztorc, *Referendarz sądowy*, Warszawa–Zielona Góra 1998, s. 17 i n.

³⁸ Protokół jest dokumentem urzędowym i stanowi integralną część akt sądowych. Odmowa podpisania protokołu przez którąkolwiek ze stron oznacza, że postępowanie mediacyjne nie przyniosło rezultatów, nie doszło do ustaleń między stronami i postępowanie przed sądem administracyjnym powinno być kontynuowane według reguł ogólnych – szerzej: M. Romańska, H. Knyśiak-Molczyk, T. Woś (red.), op.cit., kom. do art. 116 p.p.s.a.

³⁹ W. Rymś, op.cit., s. 48.

⁴⁰ J. P. Tarno, *Komentarz...*, (2004), s. 176.

administracyjnego, należy ocenić możliwość prowadzenia postępowania mediacyjnego przez sędziego sprawozdawcę⁴¹.

Przebieg postępowania mediacyjnego nie został uregulowany w przepisach ustawy p.p.s.a. Należy przyjąć, że postępowanie to nie ma charakteru sformalizowanego i nie może toczyć się ściśle według reguł określonych w art. 106 p.p.s.a. i w §§ 43–48 r.w.u.w.s.a. Postępowanie to należy dostosować do charakteru sprawy administracyjnej, będącej przedmiotem rozstrzygnięcia zawartego w zaskarżonym akcie lub czynności z jednej strony, stanowisk stron wyrażonych w dotychczasowym postępowaniu w sprawie oraz do istoty i celu tego postępowania, określonych w art. 115 § 1 p.p.s.a. Jego istotę stanowi wyjaśnienie okoliczności faktycznych sprawy, rozstrzygniętej zaskarżonym aktem lub czynnością oraz przedstawienie i wyjaśnienie znaczenia norm prawnych, które w takim stanie faktycznym znajdują zastosowanie. Zasadniczo do tego powinna się sprowadzać się rola sędziego lub referendarza prowadzącego postępowanie mediacyjne⁴². Prowadzący postępowanie mediacyjne nie może sugerować ani nakłaniać stron postępowania do podjęcia określonych działań, a jedynie dążyć do wskazywania stronom konsekwencji pewnych rozwiązań oraz uprzedzać o niezgodności z prawem pewnych działań.

Zdaniem J. P. Tarno⁴³ w toku postępowania mediacyjnego może być przeprowadzony uzupełniający dowód z dokumentu w zakresie określonym w art. 106 § 3 p.p.s.a.

5. Zakończenie postępowania mediacyjnego

Postępowanie mediacyjne może zakończyć się ustaleniami co do sposobu załatwienia sprawy albo skierowaniem sprawy do rozpoznania

⁴¹ M. Romańska, H. Knysiak-Molczyk, T. Woś (red.), op.cit., kom. do art. 116 p.p.s.a.; odmiennie: W. Ryms, op.cit., s. 66, który dopuszcza prowadzenie postępowania mediacyjnego przez sędziego sprawozdawcę, postulując, że powinien on zminimalizować swoje „zaangażowanie w prowadzenie posiedzenia mediacyjnego”, nie wiadomo jednak, na czym takie „zminimalizowanie zaangażowania” miałyby polegać.

⁴² M. Romańska, H. Knysiak-Molczyk, T. Woś (red.), op.cit., kom. do art. 116 p.p.s.a.

⁴³ J.P. Tarno, *Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2006, kom. do art. 116 p.p.s.a.; odmiennie M. Romańska, H. Knysiak-Molczyk, T. Woś (red.), op.cit., kom. do art. 116 p.p.s.a.; Autorzy podnoszą, że o dopuszczeniu takiego dowodu może zdecydować wyłącznie sąd postanowieniem (a nie sędzia lub referendarz prowadzący postępowanie mediacyjne) wydanym na rozprawie i dowód taki – stosownie do art. 106 § 3 p.p.s.a. – sąd przeprowadza na rozprawie. Posiedzenie mediacyjne nie jest rozprawą.

na rozprawie. Pierwszą z form zakończenia postępowania mediacyjnego J. P. Tarno nazywa wynikiem postępowania mediacyjnego, który jest aktem o charakterze procesowym. Zdaniem powoływanego autora, akt ten sam w sobie nie jest nowym rozstrzygnięciem sprawy, natomiast jego podjęcie w postępowaniu mediacyjnym zobowiązuje organ do wydania nowego aktu lub podjęcia czynności w sprawie. Za takim wnioskiem przemawia kategoryczny nakaz zawarty w art. 117 § 1 p.p.s.a., zgodnie z którym „organ uchyla lub zmienia zaskarżony akt albo wykonuje lub podejmuje inną czynność stosownie do okoliczności sprawy w zakresie swojej właściwości i kompetencji”. Ze stwierdzenia tego wynika również, że wydając nowe rozstrzygnięcie, organ powinien dokonać oceny stanu faktycznego i prawnego sprawy według chwili jego wydawania⁴⁴. Oznacza to, że powinien dokonać oceny, czy podjęte w postępowaniu mediacyjnym ustalenia są zgodne z prawem⁴⁵. Skierowanie sprawy na rozprawę następuje w drodze zarządzenia sędziego lub referendarza sądowego, na które zażalenie nie przysługuje. Tzw. wynik postępowania mediacyjnego jest rezultatem ustaleń wszystkich uczestników postępowania (nie tylko skarżącego i organu administracji) i stanowi samoistną podstawę do wydania nowego aktu lub podjęcia nowej czynności w sprawie. Użyte w art. 116 § 3 i w art. 117 § 2 p.p.s.a. pojęcie „sposób załatwienia sprawy”, odnosi się zarówno do sprawy będącej przedmiotem postępowania przed organami administracji publicznej, jak i do sprawy sądownoadministracyjnej w rozumieniu art. 1 p.p.s.a. Sposób załatwienia sprawy w rozumieniu tego przepisu będzie przede wszystkim polegał na określeniu rozstrzygnięcia sprawy przez organ administracji publicznej. Może on również polegać na ustaleniu, że skarżący cofnie skargę⁴⁶. Postępowanie mediacyjne może przynieść konkretną korzyść także organowi administracji publicznej, którego działalność jest przedmiotem skargi. Nie ma bowiem żadnych przeszkód, aby w ustaleniach dokonanych w jego toku odstąpić od określonych w ustawie zasad zwrotu kosztów postępowania sądowego⁴⁷.

W literaturze nie ma zgodności co do charakteru prawnego wyniku postępowania mediacyjnego. Zdaniem Z. Kmiecika⁴⁸ wynik postępowania mediacyjnego stanowi podstawę do uchylecia lub zmiany zaskarżonego aktu

⁴⁴ Zob. szerzej: W. Ryms, op.cit., s. 49.

⁴⁵ J.P. Tarno, *Komentarz...*, (2004), s. 177–178.

⁴⁶ Ibidem, s. 177.

⁴⁷ Szerzej J. P. Tarno [w:] W. Chróścielewski, Z. Kmiecik, J.P. Tarno: *Reforma sądownictwa administracyjnego a standardy ochrony praw jednostki*, PiP 2000, nr 12, s. 40.

⁴⁸ Z. Kmiecik, *Mediacja...*, s. 151.

albo wykonania bądź podjęcia innej czynności. Załatwienie sprawy w granicach obowiązującego prawa jest więc wówczas identyczne z autoweryfikacją zapadłego aktu (dokonanej czynności) albo podjęciem działania, o które zabiega skarżący.

Poczynione w toku postępowania mediacyjnego ustalenia nie mogą wykroczać poza granice obowiązującego prawa, a sędzia lub referendarz sądowy prowadzący to postępowanie powinien udzielać stronom stosownych informacji w tym zakresie. Jak słusznie podnosi W. Ryms⁴⁹ prowadzący mediację może czynić zastrzeżenia w protokole z posiedzenia mediacyjnego co do zgodności z prawem poczynionych przez strony ustaleń. W skrajnym przypadku może również uznać za niecelowe dalsze prowadzenie tego postępowania i skierować sprawę do rozpoznania na rozprawie.

Zgodnie z poglądem wyrażonym przez J. P. Tarno, treścią ustaleń dokonanych przez strony w toku postępowania mediacyjnego może być również określenie terminu, w którym organ zobowiązuje się do wydania nowego rozstrzygnięcia, lecz w takim przypadku bezskuteczny upływ tego terminu będzie uprawniał stronę przeciwną do wniesienia skargi na bezczynność⁵⁰. Nie ma moim zdaniem przeszkód, aby w postępowaniu mediacyjnym doszło do zmiany żądania zawartego w skardze tylko po to, aby mogła ona zostać w całości uwzględniona przez organ administracji w trybie autokontroli na co pozwala uregulowanie zawarte w art. 54 § 3 p.p.s.a.⁵¹ Z uregulowania zawartego w art. 54 § 3 oraz w art. 115 § 1 i art. 117 § 1 p.p.s.a. wynika stopniowanie oddziaływania na organ administracji, którego akt lub czynność jest przedmiotem skargi, w celu polubownego zakończenia sporu o zgodność z prawem⁵².

Brak jakichkolwiek ustaleń co do sposobu załatwienia sprawy powinien skutkować skierowaniem sprawy na rozprawę, która to czynność powinna być dokonana w drodze niezaskarżalnego zażalenia zarządzenia.

Zgodnie z przepisem art. 118 § 1 p.p.s.a., na akt wydany na podstawie ustaleń, o których mowa w art. 117 § 1 p.p.s.a., można wnieść skargę do wojewódzkiego sądu administracyjnego w terminie trzydziestu dni od dnia doręczenia aktu albo wykonania lub podjęcia czynności. Skargę sąd rozpo-

⁴⁹ W. Ryms, *op.cit.*, s. 48–49.

⁵⁰ J.P. Tarno, *Komentarz...*, (2004), s. 177–178.

⁵¹ Taki pogląd reprezentuje J. P. Tarno – tenże, *Komentarz...*, (2006), kom. do art. 117 p.p.s.a.

⁵² J. Borkowski, *Ustawy o dwuinstancyjnym sądownictwie administracyjnym*, „Monitor Prawniczy” 2003, nr 8, s. 349.

znaje łącznie ze skargą wniesioną w sprawie na akt lub czynność, w której przeprowadzono postępowanie mediacyjne. § 2 powoływanego przepisu stanowi, że jeżeli skarga na akt lub czynność wydane lub podjęte na podstawie ustaleń, o których mowa w art. 117 § 1 p.p.s.a., nie zostanie wniesiona albo skarga ta zostanie oddalona, sąd umarza postępowanie w sprawie, w której przeprowadzono postępowanie mediacyjne. Przez akt wydany na podstawie wyniku postępowania mediacyjnego należy rozumieć akt lub czynność w rozumieniu art. 3 § 2 p.p.s.a. Zaskarżenie do wojewódzkiego sądu administracyjnego aktu wydanego w wyniku postępowania mediacyjnego powoduje łączne rozpoznanie przez sąd dwóch spraw sądownoadministracyjnych, a mianowicie skargi na akt podjęty w wyniku postępowania mediacyjnego, a także skargi na akt pierwotnie zaskarżony do sądu. Przepis art. 118 p.p.s.a. nakazuje łączne rozpoznanie tych spraw, co oznacza iż należy je połączyć do wspólnego rozpoznania w trybie art. 111 § 2 p.p.s.a. zgodnie z którym sąd może zarządzić połączenie kilku oddzielnych spraw toczących się przed nim w celu ich łącznego rozpoznania lub także rozstrzygnięcia, jeżeli pozostają one ze sobą w związku. Od skargi należy uiścić wpis na zasadach ogólnych. Skargę wnosi się za pośrednictwem organu, który taki akt wydał lub czynność podjął, a zatem zgodnie z regułą ogólną.

Postępowanie sądownoadministracyjne podlega umorzeniu, jeżeli upłyne trzydziestodniowy termin do wniesienia skargi na akt podjęty na podstawie wyniku postępowania mediacyjnego albo jeżeli wyrok oddalający skargę na ten akt stanie się prawomocny. Prawo wniesienia skargi do wojewódzkiego sądu administracyjnego na akt wydany na podstawie wyniku postępowania mediacyjnego przysługuje wszystkim stronom w rozumieniu art. 12 p.p.s.a.⁵³ W razie umorzenia postępowania, sąd może zasądzić na rzecz skarżącego od organu tylko część kosztów, jeżeli okaże się, że jego skarga była w części zasadna. Na postanowienie o umorzeniu postępowania stosownie do przepisu art. 173 p.p.s.a. przysługuje skarga kasacyjna do NSA⁵⁴.

Na podstawie przepisu art. 232 § 1 pkt 2, sąd z urzędu zwraca stronie połowę wpisu od pisma cofniętego przed rozpoczęciem posiedzenia, na które sprawa została skierowana, z tym że posiedzenie mediacyjne nie wyłącza zwrotu.

⁵³ J. P. Tarno, *Komentarz...*, (2004), s. 179.

⁵⁴ B. Dauter, B. Gruszczyński, A. Kabat, M. Niezgódka-Medek, *op.cit.*, s. 270.